

Денаративизация и фигуративна потенциалност

Опити върху Дарин Тенев

Кристиян Енчев

Резюме: В настоящия експериментален текст ще се опитам да покажа как формалното указване като подход направлява прехода от наративна към фигуративна потенциалност. Функцията на илюстриктура – хибриден концепт, в който мисля като скачени „стриктура“ (Дарин Тенев) и „илюстрация“ (Боян Манчев) – да ограничава въображението до модели и в същото време да взривява логиката на тези модели, е важна за открояване и разгръщане на прехода от социално предопределените възможности на наративната логика към динамологията на самоотнасящото повторение, към трансмоделното виртуално единство на творбата. Философията, въоръжена с формално указване, в работата си върху избран персонаж разкрива потенциите за отклонение в повторението и така указва фигуративната потенциалност на фикционални персонажи.

Ключови думи: формално указване, илюстриктура, наративна потенциалност, фигуративна потенциалност

Кристиян Енчев е доцент по философия в Института за изследване на обществата и знанието към БАН. Автор е на научни студии и статии, публикувани в периодични издания и сборници, както и на монографичните изследвания: „От интенционалност към интензионалност. Логическият път на виртуалисткия трансцендентализъм“ (2009), „Логика и социални критически онтологии“ (2010).

0. Методологически уговорки

Под „наративна потенция“ ще разбирам, заедно с Дарин Тенев, „потенция на митоса“ (фабулата), при която „не става дума за непредопределени възможности, а за социално предопределени възможности, които налагат определена логика на събитията“¹. Тези възможности ще бъдат набелязвани чрез модел (интерпретация) и открояването на ограничена до фиксирани съдържания потенциалност, подчинена на логиката, в която се движи едно повествование или се разгръща определена активност на фикционален персонаж. От тези съдържания, чрез метода на формалното указване, ще се извършва пренасочване към „необективиращ вариант на описание“: „отклоняване на погледа от материалното съдържание и фокусиране върху позиционното отношение, върху релационния смисъл“². Едно формално-указателно оттегляне от обектно фиксирани съдържания, заедно със съответните им социално предопределени възможности, е такава, че то „всеки път може да свърне към един мислим и предполагащ го фон, който тъкмо затова е такъв, че никога не може да обоснове съдържателна необходимост“³. (В тази връзка тук може да бъде посочена и привлечена *mutatis mutandis* в същия методологически план и разликата, направена от Кант, между „абстрахирам нещо“ и „абстрахирам от нещо“⁴.) Целта на подобен методологически ход е да се покаже възможността за 1) префигуриране на социално предопределените възможности на митоса към една мрежа от позиционни препращания, 2) потенциализиране на потенци и 3) разкриване на многообразните възможности едно произведение непредзададено да премоделира самото себе си. Хипотезата, с която се наемам да рискувам тук, е следната: *формалното указване на тези многообразни*

¹ Дарин Тенев, „Потенциите на фигурата: между наративните характери и реторическите похвати“, *Философски алтернативи* 2/3 (2017), 33.

² Кольо Коев, *Обречени на смисъл. Всекидневността като дискурсивни възможности*. София: Обсидиан, 2012, 134.

³ Димитър Денков, "Общи положения към логиката на Кант, издадена от Г. Б. Йеше". Приложение в: Имануел Кант, *Логика. Наръчник за лекции*, прев. Димитър Денков. София: Издателство ГАЛ-ИКО, 1994, 209.

⁴ В Кантовата Логика, издадена от Йеше, в §6 от Общо учение за елементите, се прави изрична разлика между „абстрахирам нещо (abstrahere aliquid)“ и „абстрахирам от нещо“ (abstrahere ab aliquo): ако мисля само червения цвят при вида на една червена кърпа, то аз се абстрахирам от кърпата, а абстрахирам ли се и от това и мисля ли червеното само като материално вещество, то се абстрахирам от още повече определения и по този начин понятието ми е станало още по-абстрактно.” (Имануел Кант, *Логика. Наръчник за лекции*, прев. Димитър Денков. София: Издателство ГАЛ-ИКО, 1994, 101). Кант смята, че е по-коректно да се говори не за абстрактни, а за абстрахиращи понятия (conceptus abstrahendes): „такива, в които се срещат повече абстракции“ (пак там, 102). Когато заедно с Кант казваме: абстрахирам от нещо, е налице същностен обрат в подхода – формата, в която нещо се счита за удържано по независим от самата предметност начин, изисква като материя само един предмет, обхванат в наглед. Този наглед е тотален в смисъл, че се удържат не множество предмети, а *множеството от качества на този предмет*; „от това множество се отнема едно качество и тъкмо неговото удържане в абстрахиращата дейност позволява компарацията и рефлексията“ (Димитър Денков, „Общи положения към логиката на Кант, издадена от Г. Б. Йеше“. Приложение в: Имануел Кант, *Логика. Наръчник за лекции*, прев. Димитър Денков. София: Издателство ГАЛ-ИКО, 1994, 207).

възможности за пре моделиране се нуждае от функцията на илюстриктура⁵ да ограничава въображението до модели и в същото време да взривява логиката на тези модели, да води до освобождаване от предопределени възможности и да въвежда непредзададеност в потенциите за многообразни реализации като мрежа от позиционни препращания. С такова структурно-функционално разгръщане илюстриктура би се оказала – в случай че хипотезата намери своята добра обосновка, – неоценим съюзник на формалното указване с оглед на набелязаната по-горе цел. Някои от въпросите, които си поставям и за които ще се опитам да предложа тук само подстъпи към възможни техни отговори, са следните:

1. Какво означава произведението да моделира самото себе си, без да изпада в плен на определен модел?
2. Как точно илюстриктура може да подпомогне едно философски осъществено прекъсване на (вклиняване в) повествование (митос, фабула) да трансфигурира персонажи така, че да получим достъп до самоотнасящото моделиране на самата творба?
3. Можем ли да мислим посредством формалното указване *контрапотенциалност на творбата* – съпротива срещу редуцията на собствената ѝ потенциалност до ограничен набор от модели (интерпретации)?

Илюстриктура потенциализира значения, пре моделира и транс моделира (в надхвърлянето на един образцов пример). Трансфигурациите като иманентни на философския дискурс активират възвръщането на възможности за значение – тоест активират потенциализирането на потенциите на концептите. Можем да говорим за „вторично виртуализиране“ на формата като отключване на потенциите на философските концепти. Това отключване, доколкото афектира и съответна образност, благоприятства пренасочването на погледа от изолиран обект към мрежа от образни взаимодействия и препратки, защото потенциите на думите, веднъж отключени, влизат в игрово взаимодействие с една „флукуираща образност“, при която посоките на препращане и трансформиране не са обременени с регулацията на предзадаваща схема.

⁵ За повече подробности относно това как разбирам този концепт виж: Кристиан Енчев, „Стрикура и илюстрикура“ (Едно възможно отклонение от „Отклонения. Опити върху Жак Дериди“). *Литературен вестник* 1 (2014), 6.

1. Социално предопределени възможности: прекъсване и отваряне за други

ВЪЗМОЖНОСТИ

Задачата на този параграф е да укаже как могат да се появят онези зони на прекъсване на наративната логика на социално предопределените възможности, в които възникват сингуларни точки – онези точки, в които е несигурна (непредзададена) посоката на едно действие, определящо персонажен характер, и в които социалната логика блокира, а предопределените възможности са постигнали условието за своята невъзможност. За да успеем във формално указващия ход, с който открояваме „повтарящото самоотнасяне“ на едно произведение (като при това, съгласно Дарин Тенев, то моделира активно самото себе си). Тук бих уточнил посоката, в която бих искал да развия мисълта си, с още една рискована хипотеза: *в самоотнасянето произведението непрекъснато се пре моделира (моделира и раз моделира) като динамично взаимодействие между позиционните потенцици за многообразни препращания и моделни канализации*. При такава динамология, според мен, конститутивното повторение е винаги натоварено с потенциция за отклонение и затова (тук вече отново заедно с Дарин Тенев) самоотнасящото повторение „има своето единство виртуално“⁶. Така „текстовите опорни точки“ като формални указания следва да улавят това разколебаване на предопределени възможности и да ги пре моделират така, че всеки модел да стане несигурен, подвъпросен. Тоест самото това пре моделиране следва да бъде мислено откъм потенциалност за непредопределено, нерешимо предварително моделно многообразие.

Как философията, съгласно тезата на Дарин Тенев, може да освободи една фигура (персонаж) от нейния „наративен плен“ и да освободи фигуративна потенциалност? Ще взема за пример текста на Паул Гайер „Етиките на Макиавели: 'Владетелят' и 'Мандрагора'“⁷, в който особено интересна и ключова фикционална фигура за мен е Лукреция. Тази фигура олицетворява конституирането на нов обществен договор и нова частна етика *в аванс* спрямо времето си (отвореният финал на комедията, съгласно наблюденията на Гайер, свидетелства в полза на такава теза). Фикционалната фигура на Лукреция от „Мандрагора“ е фигуративен трансфер на едноименната легендарна личност – римска патрицианка, която, според легендата, след като била изнасилена от Секст Тарквиний, се самоубила. С помощта на теоретичните

⁶ Дарин Тенев, „Моделиране, метаморфоза: формалните указания на Кафка“. *Времето на метаморфозата (Опити върху Кафка)*, Софийски литературоведски семинар. София: Изток-Запад, 2016, 34.

⁷ Паул Гайер, „Етиките на Макиавели: 'Владетелят' и 'Мандрагора'“, прев. Ангел Ангелов, *Философски алтернативи* 2/3 (2017), 63-84.

постановки на Тенев са мислими условия за преход от наративната потенциалност на легендата (фабула, митос) към отварянето на фигуративна потенциалност, с което отваряне Гайер като философ прекъсва повествованието, достигайки до друг тип потенциалност за трансфигуриране, при това надхвърляйки фикционалната фигура на Лукреция от „Мандрагора“: „Алегоризирането на фикционалните фигури, разкриващо тяхното несъвпадение със себе си, отваря тяхната възможност за трансфигуриране, тяхната трансфигурируемост, така да се каже, като указва как те биха могли да бъдат вписани във фикции, които вече не са просто литературни“⁸. Това означава, че философската работа на Гайер, при това без предзададеност, усвоява трансфигуративните потенциали на Лукреция като фикционален персонаж. Реторичните фигури, произведени в „Мандрагора“, са резултат от онова движение (отбелязано от Тенев и изтеглящо теоретични печалби от понятието *илюстриктура*), което води както до свиване на фигуратива (стриктуриране), така и до илюстративния (по Манчев) „пробив в понятието, отваряйки го към собствената му трансформация“ в надхвърлянето на примера⁹.

Персонажното разподобяване – *несъвпадение на един персонаж със самия себе си* – отваря поле, в което действията *в* и *на* социално предопределящата наративна логика не работят за дефинирането и съответното схемно-образно представяне на персонаж; тук въображението се изправя пред едно необозримо поле от родствени представи (по Кант)¹⁰.

⁸ Дарин Тенев, „Потенциите на фигурата: между наративните характери и реторическите похвати“, *Философски алтернативи* 2/3 (2017), 32.

⁹ Пак там, 27.

¹⁰ Тук ще направя една, макар и неспазваща хода на изложението, методологически важна за мен бележка. Самото въображение в самоотнасянето си прави собственото си презентирание невъзможно, невъобразимо, и това е въображението като безсилие. От друга страна, сингуларната позиция, в която засрещаме една образна освободеност за родство в Кантов смисъл (от страна на, отново, отнесеното към себе си въображение), по-скоро е от страната на изключеното (не-трансценденталното), което владее пробива в играта и така значи я „илюстрикурира“, превръщайки я в илюстриктура („стриктура“ на Дарин Тенев: нахлуващото в трансценденталното поле негово външно (изключеното), заемащо „структурираща позиция“; „илюстриктура“: съчетавайки подходите на Манчев („илюстрация“) и Тенев („стриктура“), така наричам тази игра на въображението и разсъдъка, при която не-трансценденталното (изключеното) може да бъде поставено в позицията на структуриращо и владеещо (отчасти) пробива вътре в самата игра). Това ще рече, че елементът на сингуларност конститутивно ограничава и следователно действа отслабващо на въображението (като важен участник в играта), прави го „слабо“ спрямо самата сингуларна конкретика или „слабост на“ тази (субектна) сингуларност (без да го превръща в „слабост“ само по себе си обаче). Въображението като „слабост“ на намиращ се в сингуларна точка субект или агент на действието, сингуларната точка „изненадва и прекъсва, разкъсва хоризонта, а така и порядъка на можещото“ (Дарин Тенев, цитат от лична кореспонденция). Подобно отваряне към невъзможното е и възможност за вкарване в играта на „безсилието на въображението като собствен негов потенциал“. *Самоотнасящото повторение на една творба е методологически скачено, в този смисъл, със самоотнасящото повторение на въображението като безсилие (като съпротива срещу редуцията до предрешен от схема представящ образ/пример). Но това безсилие е и сила за потенциализиране на потенции.*

2. Работата на илюстриктурата с оглед на формалното указване

Според Дарин Тенев, „философията употребява литературните фигури на фикционалните персонажи като примери“ – „опримерява нещо, което не може да бъде пряко изразено“¹¹. Така една „вторична фикционализация на фигурата“ води до денаративизация и деиндексикализация при опримеряването, но в този алегоричен режим, ако философската намеса се окаже *моделно* произведена вторична фикционализация, сякаш има опасност да забравим дистанцията тълкуващо – тълкувано и да третираме алегорията като пряк междутекстов сигнал. Формално-указващата позиция в настоящото изложение като че ли работи по-скоро в метафоричен ключ, ако под „метафора“ и „метафоричност“ разбираме определен тип ефекти и процеси, не определен троп, съгласно тезата на Димитър Вацов, че метафоричният ефект е „базисна черта“ изобщо „на всяка езикова артикулация“ – така нареченото от него „метафорично е“ е ключово за „моженето повече“ на езика: то „освобождава думите и изразите отново да могат да значат, без все още да имат фиксирано 'значение'“¹². В близост по смисъл е един абзац от Витгенщайновите „Философски изследвания“ в бел. 198: „Всяко тълкуване заедно с тълкуваното виси във въздуха; тълкуването не може да послужи за опора на тълкуваното. Тълкуванията сами по себе си не определят значението.“¹³. Аналогично при Вацов „метафоричният пренос е оставен да виси във въздуха“¹⁴. Подобно отваряне води и до флукуиращ ефект спрямо образите; въображението се изправя пред „естетическа идея“: нещо външно на трансценденталното поле поставя задача, решаема чрез пример (символ при Кант), но и надхвърляне в примера в структурата „нещо като друго нещо“ в непрякото представяне. Във философското дискурсивно подхващане на фикционални персонажи имаме опримеряване чрез тях на идея или философско понятие, което не може да бъде пряко изразено. Тогава, ако сега се обърнем към Кант, но и отвъд него, въображението би следвало непрекъснато да се самоотнася в динамиката на работата си, за да удържа потенциите си като сила-и-безсилие и всеки път да подхваща отначало, да потенциализира потенци в образността на примерите при надхвърлянето им. Така нахлуването отвън на образни флукуации в игровото пространство на въображението и разсъдъка има конститутивен характер, но именно това (отново рискувам с една хипотеза) сякаш има участие в

¹¹ Дарин Тенев, „Потенциите на фигурата: между наративните характери и реторическите похвати“, *Философски алтернативи* 2/3 (2017), 29.

¹² Димитър Вацов, „Как значат метафорите“, *Социологически проблеми* XLIV-I (специален брой, 2012), 8.

¹³ Лудвиг Витгенщайн, *Избрани съчинения*, прев. Николай Милков. София: Наука и изкуство, 232.

¹⁴ Димитър Вацов, „Как значат метафорите“, *Социологически проблеми* XLIV-I (специален брой, 2012), 14.

разподобяването, сингуларизацията на въображението, което в динамичното вътрешно предоговаряне на сила и безсилие става пречупено и сингуларно. Въображението е нещо „винаги единично“, сингуларно – това означава, че „като трансцендентална способност то не е доминирано от единствено правило“, а нахлуващото в трансценденталното поле негово външно (изключеното) заема „структурираща позиция“¹⁵. За Тенев „въображението е непредопределеното място в трансценденталното, което конституира самото трансцендентално, като въвежда „неговото“ друго“¹⁶. Подвижността и трансформабилността на образа поражда концептуални пробиви, какъвто за Боян Манчев е „илюстрацията“: „плътта на концепта, неговата не/възможност“ - тя „се опитва да даде име на пластическия модус на един отворен концепт“, тя „не е нищо друго освен иманентното различие на концепта“¹⁷. По този начин в концепта нахлува „онтологическа повърхност“, телесен („свърхкритически“) опит, което се дължи на играта на въображението и разсъдъка (с обръщане към Кант). *Илюстриктура* – нека повторя – наричам тази игра на въображението и разсъдъка, при която не-трансценденталното (изключеното) може да бъде поставено в позицията на структуриращо и владеещо (отчасти) пробива вътре в самата игра. Това е едно пределно радикализиране на Кант с поставянето на въпроса за „трансценденталното на трансценденталното“. Самата илюстриктура работи скачено с работата на самоотнасящото повторение на въображението като сингуларност, при която самоотнасящото повторение на произведението, от което идват фикционални персонажи, произвежда моделно/тълкуващо легитимни примери в структуриращото движение и в същото време откъм потенциализирането на потенции чрез въображението (в безсилието му като особена сила) имаме движението, при което в разнообразните начини на самоотнасяне на произведението в (транс)моделната му динамология и виртуално единство става подриване на примера, минаване отвъд него. По този начин фигуративната потенциалност на фикционален персонаж получава освобождаване от „наративния плен“ на съответна творба, но именно с това заиграва на страната на моделната динамология или трансмоделна потенциалност на самата творба в самоотнасянето ѝ.

¹⁵ Дарин Тенев, *Отклонения. Опити върху Жак Дерида*. София: Изток-Запад, 2013, 135.

¹⁶ Пак там, 136.

¹⁷ Боян Манчев, *Тялото-Метаморфоза*. София: Алтера, 2007, 6.

Вместо заключение

Набелязаната в този текстов експеримент философска процедура, формално-указваща и илюстрируваща спрямо фигуративната потенциалност, работи на две писти: 1) тази на прекъсването на социално предопределената наративна логика при вторичното фикционализиране (денаративизация) и 2) тази на илюстриративното подпомагане на формалното указване на потенциалността на произведението в самоотнасянето му. Философията разкрива потенциите за отклонение в повторението и така указва фигуративната потенциалност на фикционални персонажи.

Библиография:

Енчев, Кристиан. „Стрикура и илюстрикура (Едно възможно отклонение от "Отклонения. Опити върху Жак Дерида)"“. *Литературен вестник* 1 (2014).

Вацов, Димитър. „Как значат метафорите“, *Социологически проблеми*, XLIV-I (специален брой, 2012): 7-33.

Витгенщайн, Лудвиг. *Избрани съчинения*, прев. Николай Милков. София: Наука и изкуство, 1988.

Гайер, Паул. „Етиките на Макиавели: 'Владетелят' и 'Мандрагора'“, прев. Ангел Ангелов, *Философски алтернативи* 2/3 (2017), 63-84.

Денков, Димитър. „Общи положения към логиката на Кант, издадена от Г. Б. Йеше“, Приложение в: Имануел Кант, *Логика. Наръчник за лекции*, прев. Димитър Денков. София: Издателство ГАЛ-ИКО, 1994.

Кант, Имануел. *Логика. Наръчник за лекции*, прев. Димитър Денков. София: Издателство ГАЛ-ИКО, 1994.

Коев, Кольо. *Обречени на смисъл. Всекидневността като дискурсивни възможности*. София: Обсидиан, 2012.

Манчев, Боян. *Тялото-Метаморфоза*. София: Алтера, 2007.

Тенев, Дарин. „Моделиране, метаморфоза: формалните указания на Кафка“. *Времето на метаморфозата (Опити върху Кафка)*, Софийски литературоведски семинар. София: Изток-Запад, 2016.

Тенев, Дарин. „Потенциите на фигурата: между наративните характери и реторическите похвати“, *Философски алтернативи* 2/3 (2017), 17-35.

Тенев, Дарин. *Отклонения. Опити върху Жак Дерида*. София: Изток-Запад, 2013.